

NEMES Z. MÁRIÓ

Dietetikus esztétika¹

MARNÓ JÁNOS EGÉSZSÉGTANI METAFORÁI

Itt egy jókora terjedelmű eszme-futtatás hült helyét látod, összehúzza sírhelynyicskére, halál a metafizikára (al)címmel, azonban nem kívánalomként, kiáltványként (!), hanem egyszerű szégyenletes tényként; noha a széken, úgy vélem, soha nem egyszerű.

(panasz)

Micsoda tudatlanság keríti hatalmába a panaszmentes embert! Akinek nincs mire, miért panaszkodni, az jóformán semmit sem tud. Ich klage nicht. Kafka. Kafkát a panaszai formázták Kafkává. Viszont, akit, mondjuk, éppen az ájulás környékez, azt nehéz volna versírásra vagy akár versértésre rábírn. Kafkának szakadatlanul fáj a feje, gondolom, bár erről ő nem beszél, hányinger is gyakran kínozhatta, ami nyilván többszörösére fokozta nála a szokásos gyengeségérzést. „Az igazság miféle játékain keresztül gondolja el saját létét az ember, ha örültnek vagy betegnek érzi magát, ha önmagát élő, beszélő, dolgozó lényként állítja be, vagy ha bűnösnek és büntetendőnek tartja magát.”² Mert a panasz nem valamiféle transzcendentális forma. A panasz reflexiós gyakorlat, hiszen kipanaszalom magam magamból, önmagam érintetlenségéből, ezáltal válok érintetté a „világ dolgaiban”. De nem tudom a világ dolgait, csupán magamat tudom a világ dolgaitól fel- és kiforgatva. „Elméntől / bármi kitelik, amit szóvá nem tennénk más- / különben.”³ De valószínűleg ezt élvezem, hogy mozgásba lendülök a panasszal, mert különben csak az állati bendő vegetatív nyugalmában bontódnék elfelé – nyelv nélküli ájulásban. Panasz-dinamika! Hogy meg kell osztanom magam! Vagyis a panasz annak szövegezése és szövegeződése, hogy kikökkentem az Egyből („a kétség ott / merül fel, ahol Náciszt a vonások / összekuszálják és elnyelik.”⁴ és immár a Sok leszek. Annyira ellentmondásos, hogy ezt gyengeségnek érezzük és gondoljuk. Főként morálisan. Mintha a panasz valami Énről szólna, egyfajta nárcisztikus határvillongás eredményeképp. Pedig a panasz dinamikája excentrikus, hiszen nem az önsajnálát mozgatja, ami restitúcióra törne, hanem a tagadás, az Én tagadása, mely egyben önfeljelentés is. Ez a panasz performativitása, mely a lehető legőszintébb és legőszintéltenebb gesztus, hiszen a panasztevés rítusában a vers beszélője minden pozíciót magának követel és elveszít egyszerre. Nincs az a titoktartás, amelyet egy jó szóért ne szegnék meg!

¹ A szöveg jelöletlen idézeteket tartalmaz Marno János *Kezünk idegen formákba kezd* (Palatinus, Budapest, 2011) című kötetéből.

² Michel Foucault: *A szexualitás története. A gyönyörök gyakorlása*, ford. Albert Sándor és mások, Atlantisz Kiadó, Budapest, 1999, 11.

³ Marno János: *Tegnap; nyár*, in: Marno János: *Náciszt készül*, PArt könyvek, Tipp Cult, Budapest, 2007, 22.

⁴ Marno János: *Náciszt készül*, i. m. 26.

(irtózat)

Szófűzésem gravitációja semmiben sem különbözik azoktól a fogalmazványoktól, amelyekről irtózom. „Egyszóval adódik, más szóval vesződik / emlékeivel az ember, meritene / belőlük, ám valamiért nem mer, kötve / bele, gyomra, szája, és a levegőt is / nehéznek (fojtónak) találja.”⁵ Az irtózat sok esetben egyfajta Medúza-hatás, az ásványiba való megtérés és a kővé-válás tapasztalata, vagyis az elnehezüléssel rokon tapasztalat. Bár a „kő” érzésemnek megint csak túl tárgyyszerűnek, kompaktnak és emberarcúnak tűnik, hiszen az irtózatban benne érzem a halmazállapotok közti robbanásszerű (el)változást is. Inkább mocsarasodom el irtózatomban, ahogy a szófűzés is szófőzelékké változik ilyenkor.

(hipochondria)

Délután Vérmező, tele beteg fával, s ezek a betegségek korántsem hatottak rám vigasztalóan. A betegséget betegségnek találtam, nem a nietzschei erősebb egészség feltétel-tünetének, romlásnak közönségesen, ami minden élőnek kijár. A legmegindítóbbak a törpés japánakácok, kettőt ismerek a Vérmezőn, ágaik egymásba és önmagukba visszanyerve-térve, visszatörzsölve némelyütt, tetemes méretű fadaganatokká formálódva. Mintha mondjuk a szeppukus nem a kardját, hanem egyenest a körmét, ujjait s az öklét merítené bele a zsigereibe. Nár-cisztikus eksztázis. De nem ez a természet a Természet mögött? Valaki-valami erőszakot követ el „rajtunk”, és ezt az erőszakot – morbid viccként – még természetörvényyé, vagyis mindennapjaink organikus velejáróvá („természetessé”) is avatjuk. A „természet”, illetve a „természetesség” tehát nem valamiféle reflexió nélküli báj, hanem a halálküzdelem **irtóztató** grimasza, mely azzal terrorizál, hogy esztétikumként erőlteti ránk magát? Nem találok semmi természeteset a természetben. Legalábbis annak pásztori szimulákrumában semmiképp. A szeppukus-képsor kínzós pornóját inkább vélem saját természetemhez szólnak, ha már a természeteknek együvé kell olvasniuk egymást. Így a táj – az „*esztétikailag organizált természet*” (Joachim Ritter) – kórtani magyarázó ábra, melyről a hipochonder magát olvassa magának. Persze ezzel tisztában is van, hiszen a költői hipochondria az öntudat hiperreflexív formája, ahol a betegség a szubjektum szétszórásának és (újra) összeírásának nyelvi segédközegévé válik. A versbeszéd nem valami „eredeti”, „egészségeset” vagy „természeteset” próbál visszaállítani, ugyanis a kínöröm beíródása által önmagát artikulálja a hang, vagyis nincs a betegségtől független elgondolható szubjektum. Betegségem története: én vagyok – hangozhatna az irodalomtörténet nagy hipochondereit, Proustot, Kafkát stb. megidéző ars poetica, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy ezt a kórtörténetet nem lehet lezárni, csak folyamatosan eldadogni, miközben a vers pszichoaktív jelbeszéddé minősül át.

(gyűlölet)

Minél absztraktabban nyáladzunk, annál mélyebben viszolygunk önmagunktól. Bizonyítván, hogy ad absurdum képtelenek vagyunk elvonatkoztatni önmagunktól, hogy a legösszeszedettebb elvonatkoztatás sem fordíthatja figyelmünket maradéktalanul a tárgyra – erre a belátásra, nem először, de annál jellemzőbben, a szaunában jutottam az imént; késő este, meglehetősen nyomott idegállapotban. És még egy, nem kevésbé fontos belátás: A művészet egyik forrása kétségkívül a gyűlölet. Elsősorban az emberek iránti gyűlölet természetesen, de ez ál-

⁵ Marno János: *Szójunk*, i. m. 68.

talában a teljes látókörre irradial. (Majd pedig transzcendál, vélhetőleg.) És mielőtt félreértetném magam az egyikkel, siessek megmondani, hogy a másik sem a szeretet; nem, hanem valamiféle rajongás, vonzalom egy olyan kívülség iránt, amely készen látszik megmenteni önmagunktól. Ahogy naponta megnevezük: önkívület (még ha nem is jut naponta osztályrésziünkül). Nem tudom, lehetséges-e művészetet csinálni kizárólag gyűlöletből, arra viszont fogadásom van, hogy pusztá rajongásból semmiképp; az ön, ahogy a kifejezés is mutatja, nem oldódik fel a kívületben, hanem csak vele tart, oda, rá-akaszódik, a könnyebbülés kedvéért; hasonlatomban, remélem, érzik a fizikai súly többlete a pszichikaihoz képest. A kívülség iránti rajongás vajon milyen viszonyban van a másik forrással, a gyűlölettel? „*Kurta, összevagdalt álmokba merül, / s mintha gyűlölködne; gyűlölete kimérten / halk szavú, tárgyias, akár egy étrend.*”⁶ Werther, aki reménytelenül elveszett a humanizmus tudatalanjában, kétségbeesett kérdése irányult arra, hogy ha megfeszítettség erő, akkor a túlfeszítettség miért gyöngeség? A válasz a panasz-dinamikájában keresendő, hiszen ahogy a **panasz** excentrikussága is átlép azon a valakin, aki gyöngé lehetne vagy erős, úgy a túlfeszített rajongás is elér egy személytelen pontra, ahol analitikus gyűlöletté válik. Akár egy étrend és/vagy életrend.

(hurkatöltés)

Sohase voltam képes a szisztematikus vizsgálódásokra, soha nem éreztem még azt az erőnléti nyugalmat és biztonságot, amely egy filológusi munkának elengedhetetlen feltétele. Vagy bármely más tudományos munkának. Nem véletlenül korlátozódott mostanság a figyelmem úgyszólván kizárólag a testre; mondhatnám, ami azon (ti. a testen) kívülesik, az is csak testileg provokálja a gondolkodásomat, és a testiség által értelmeződik (vagy utasítódik el) bennem. Testileg meg vagyok előzve, illetve magamba vagyok töltve, mint egy sokszoros nyelvi hurka. Nem hinném, hogy legombolyítható lennék magamról, hiszen excentrikus rajongásaim is csak egyre beljebb töltenek ebbe a negatív horizontba. Lehetnék testem filológusa a hermeneutikai hurkatöltésben? „*Az életrend mindvégig és az ember minden egyes tevékenységével kapcsolatban a testhez való viszonyra kérdez rá, és oly életmódot fejleszt ki, amelynek formáit, választásait és változatait a testtel való törődés határozza meg.*”⁷ A dietetikának ebben az értelmében, mely kimérten halk szavú és tárgyias gyűlölet, talán. Mert ez a **panasz**, mint életforma, „*meg a roppant hússzínű homoktenger, / készen rá, hogy csak átkelsz rajta egyszer.*”⁸

(nyeldekülés)

Miért emberfeletti ember, miért nem emberfeletti állat? Egy *Untier*? Ha engem valóban ama bizonytalanság gyötör, hogy végül kinek-minek leszek az áldozata és tápláléka, miért nem merem feltételezni, hogy a fölöttem rendelkező hatalom nem emberarcú, nem az én fajtámból való, hanem valamilyen, az én kertjeimben, illetve vadonjaimban föllelhetetlen állat vonásait viseli magán – azokat rejtegeti előlem egyelőre. A rejtegetés megint csak arra a botrányra vezethető vissza, ahogy a természet saját hült helyét próbálja elfedni, benőni és dekorálni. Azt az **irtóztató** hiányt, amit tiszta esztétikai jelenlétté kell hazudni az Ember kertjében. Ez lesz a táj. A **gyűlöletes**. A táj kórtani ábrája végső soron nem szolgál „kórképpel”,

⁶ Marno János: *Tavaszi fáradság*, i. m. 23.

⁷ Michel Foucault i. m. 105.

⁸ Marno János: *Húség*, i. m. 125.

csupán artikulálja a lét lármáját, miközben természet és beszélő kölcsönösen egymást hibáztatja, de ebből nem igazság és/vagy ítélet születik, hanem a költészet beszédzavara, mely az evidenciát hányás és kimondás határán dadogja. Goya Saturnusa mintha pedzene már-már egy ilyen már-kevésse-emberarcú szörnyet, az egész alak, a tátott száj, a fuldoklástól düledő szemgolyók valami korhadékot elevenítenek meg, olyan fa-figurációt például, amely a néző pillantására is már szinte recsegni-ropogni kezd. Villámlik a menny, azután óriási reccsenés, mely hamarosan dörgő egyhangúságba omlik. Fülbe dörgölődöz, szemet váladékoztató. Pfúj. Na és ha valóban? A nyeldekli giga, gigásziság. Nem mondanám, hogy egyetlen Száj lenne, Arc helyett, hiszen a Száj és az Arc kölcsönösen deterritorializálják egymást, kimozdulnak, elhajlanak, és eltömik egymást a nagy nyeldekülésben. De nem tudok fajtám álmából kilépni, a **hurkatöltésre** emlékeztet ez is, amikor a hurka önmagát tolja fel önmagának, hogy megszülthessen az análszadista Logosz, ami annál **irtóztatóbb**, minél inkább emberre emlékeztet.

(disznó szavak)

Az emberi beszéd ugyanabban a húsfeldolgozó üzemből állítódik elő, ahol a mindenkor bevontunket rájuk meg és emésztjük ugyancsak elő, abból a szuflából, amit a tudónk lök ki magából elhasznált üzemanyaga piszka gyanánt. S itt kénytelen vagyok magamat megidézni: a nárciszos kötetben szerepel az a versem, amit kb. öt-hat évvel ezelőtt írtam, *Szajunk* címmel, s ahol a cím egyben a versmondattal első szavát is jelenti: Szajunk mint ól, melyben a disznó szavak stb. Képzelted, hogy e gondolatot nem a **gyűlölet** forralta csupán, nem, még ha szerepe volt is a keserűségnek vagy megbántottságnak a képi gondolat születésében; képzelted, mondom, azaz élvezetedet lelheted a keletkezésben te is, mivel a gondolat érzéki létrejövetele, függetlenül a gondolat tárgyától, örömesemény. Amely nem csupán átjárja a testet, de közvetlenül belőle jön, a test termékeként. A gondolat azonban, hogy a gondolat, amely szereti tisztának (tisztázottnak) feltüntetni magát, valójában soha, egy pillanat erejéig sem mentesülhet testi(es) természetétől, sőt szekrétum jellegétől, ez a gondolat az emberben megütközést vált(hat) ki. És az állatnak valószínűleg nem támadnak ilyen idioszinkráziái, meghasonlás-élményei, lévén számára a test maga a tiszta magától-értetődőség. Isteni valami. Valami isteni élmény (lehet – állatnak lenni). Nekem pedig nem az. Ezért **panaszodom**, nem pedig magamért. Hipocondriás felkiáltásaim és monológjaim soha nem vesznek tisztázhatónak a disznó szavakat, hiszen soha nem lehet őket egyfelől disznókra, másfelől szavakra osztani, mert egyszerre rőfögnek fel a nagy **nyeldekülés** közepette.

(rögzítógép)

Testemnek nem lehetek filológus ura, csupán nyelvi automatizmusa. Nevezhetjük mindezt kényszeresnek, de mégiscsak ez az életrend, amiben működtethető vagyok. „*A test helyes irányítását, hogy az a lét művészetévé legyen, az embernek saját magával kapcsolatban írásban is rögzítenie kell; ezen keresztül nyerheti el autonómiáját, és választhat tudatosan aközött, mi a jó és mi a rossz neki.*”⁹ A dietetika létezés-technika, és én nem vagyok más, mint ennek a technológiának a beíró felülete. Nem mondhatjuk egy húsfeldolgozó üzembről, hogy elnyerte volna autonómiáját, én se kérkedek vele. „*Árt-e a versnek, ha sikoltanak / vagy lélegzetfojtva*

⁹ Michel Foucault, i. m. 11.

hallgatóznak benne.”¹⁰ Nem, mert a rögzítőgép szempontjából végső soron irreleváns a felvett zaj érzelmi kontextusa.

(kivitelezés)

Hogy a költészet és bármi szóművészet guberálás voltaképpen, afféle újrafelhasználása a mindennapi szóhulladéknak – emlékezés, sőt szellemidézés, megidézése az eredeti eseménynek, amelyet a szóbanforgó szavak kísértek. Tehát korántsem az adja energiáját a költői beszédnek, amit én vélek belefektetni, hanem ellenkezőleg: inkább az, amiről nekem nem is lehet közvetlen tudásom, tudomásom. „*Haladsz a tudatod nem túl fényes / világánál alva.*”¹¹ A betegségem én vagyok, de nincs betegség a vers előtt. Én csupán a lármát észlelem, az visszhangzik bennem a „legmagányosabb órán” is, és ebből a lármából bontakozik ki bennem lassankint egy „desztualizált” emlékbeszéd, és hozzá a gyötrelmes munkával összeácsolt (színpadi) szcéná. A versírás nyilvánvalóan különbözik a „fogalmazás” bármilyen pragmatikus formájától, hiszen a **panasz** artikulálódni *engedjük*, de nem fogalmazzuk be/körül, nem szolgáltatjuk ki semmilyen nyelvi-világi ideológiának. Ez alól az „Én” sem kivétel, hiszen a „mindennapi szóhulladék” az Énen lármaként szűrődik át. Ebben a viszonylatban a szubjektumszerkezet nem fogalmi raszter, hanem egy **rögzítőgép**, vagyis egy központ nélküli hangzóter, mely akusztikai sajátosságai szerint ad lehetőséget az emlékbeszéd és a szcéná megképződésére. A tus alatti (spontán) vázlat kivitele (kivitelezése) a – mondjuk – vers belső terébe, amely tehát egyáltalában nem azonos az én belső terével, hacsak annyiban nem, hogy – átmenetileg – leuralja, vagy még inkább, eluralja az utóbbit. A kulcsmomentum tehát a vázlat „kivitele”, vagyis az a költői színrevitel, amikor a „desztualizált” beszéd újraszituálódik a vers „belső terében” és a „szcéná” élni kezd. A színrevitel során az Én belső tere és a vers belső tere egymáshoz hasonul, kölcsönös antropomorfizációs és dezantropomorfizációs folyamatok mennek végbe, noha a vers dominánsabbnak mutatkozik, miközben magához igazítja – nyelvisíti – az emberi struktúráját. Persze ez a pozíció látszólagos, hiszen az emberi bensőségesség csak szóra bírva létezik, a **panasz** nem előzi meg a szöveget, hanem a színrevitel által konstruálódik. Azt hiszem, amit néhanapján pokoljárásnak nevezünk, illetve annak érzünk, az a fenti kivitel, kivitelezés, azaz a különböző szcénák közötti közlekedés, szorongás a kísértetektől és kísértetiességektől. Hiszen effektíve temetőkön keresztül visznek az utak, ténylegesebben, mint a közönséges valóságban.

(arc)

Testem elutasítása persze roppant akadályba ütközik, minek mondjam pontosan, mibe, hát még ha azt veszem, hogy ez az akadály is, velem vagy nélkülem, végül az ismeretlenbe vész el. No meg mi az, hogy ismeret? Van-e ismeretem a testemről, illetve együttélésem vele „megismerés”? Kafka fejfájása megismerési aktus? Megállapodtunk korábban abban, hogy akinek nincs **panasza**, annak nincs tudása, legalábbis arról a meghasonulásról nincsen tudomása, ami a gondolkodás és testiség közti viszony tisztázhatatlanságát érinti. A hipochondriás panaszbeszéd ekként az idioszinkrázia színre vitele, annak a túlérzékenységnak és túlfeszítetttségnek a szövegesülése, mely az Én lehetőségét és effektusait teszi lehetővé. Arcteremtés és

¹⁰ Marno János: *Mi is*, i. m. 75.

¹¹ Marno János: *Térdig aranyban*, i. m. 11.

arcrongálás a **nyeldeklés** által. De legalább nincs ebben semmi természetes, még ha az emberi arc a tájhoz hasonlóan azzal is akar néha megalázni minket, hogy természetesnek mutatja önmagát. Ez a kultúra. De ezzel ma semmi dolgunk. „*Elég a táncdalfesztiválból.*”¹² Szó esett erről nemrég, ugye, az arcról, mint vonások ismerős együtteséről, s hogy ezért pl. egy új, egy idegen arc még voltaképpen nem is arc a számunkra; még csak ismerkedünk a másokéhoz hasonló vagy azokétól különböző vonásokkal; arccá akkor válik, amikor a portré már a kezünkben van, viszonyunkat alapjában már „tisztáztuk” vele. De fordítsuk csak el kis időre a tekintetünket róla, magunkkal víve belső dialógusunkba az arcát, majd e tárgyalásból térjünk vissza az ő arcához, és meg fogunk lepődni a váratlanul kiújult idegenségén. Az arcnak ez a meghaladhatatlan idegensége emlékeztet az arc eredetére, mely a kultúra / portré / táj mögött rejtekezik, ahol nincs ismeret, csak lárma.

(kiterjedés)

„*A lélek kiterjedt: nem tud róla (semmit.)*” – hangzik a rejtélyes Freud-töredék. A lélek „kiterjedt”, vagyis test, de épp az teszi lélekké, hogy önnön test-létéről mit sem tud. Ez a nem-tudás azonban nem valamiféle passzivitás, hanem aktív munka, mely polémiát, vitát és (ellen)korrekciók sorozatát provokálja ki. A test tehát állandóan szót kér magának, ugyanis Kafka fejfájása nélkül nincs költői beszéd, illetve a lélek akkor is róla referál, ha azt hiszi, épp a tiszta bensőségesség steril vidékein jár. A gondolat szekrétum, melyet felköhögünk, illetve kiköpünk, hogy **nyeldeklésünk** közepette megszólaljon a vers. A túlszellemített Én-líra öncsalásának, aktív nem-tudásának leleplezése itt a tét, annak a skizofrén botránynak a színre vitele, hogy a költészet kiterjedt, de nem *akar* róla tudni. Amíg az Ember marad a vers ura, addig a szekrétum mindig meg fogja ütköztetni, hiszen természetellenesnek tartja, míg saját szellemi imperializmusát természeti állapotnak. Az önmagát megtévesztő test-lélek komplexum ökonómiájának feltárásához *dietetikus líra*, olyan költői egészségtan szükséges, mely az Én bensejét nem tartja leválaszthatónak a test obszcén intimitásáról. A pszichoszomatikus **rögzítőgép** egybeírja a kórtant a lélektannal, de nem valamiféle megismerés, hanem éppen a nem-tudás felől. Hiszen a **panasztevő** épp azt tudja a legbiztosabban, hogy nincs biztos tudása se önmagáról, se arról, amiről panaszt tesz, még ha ehhez a nem-tudáshoz a hiperreflexió állandó kerülőútjain kell is eljutnia.

¹² Marno János: *Húskor*, i. m. 92.